

PLUTARH: VZPOREDNI ŽIVLJENJEPISI. I: TEZEJ-ROMUL, LIKURG-NUMA, SOLON-PUBLIKOLA. Prevedla Matej Hriberšek in David Movrin, DZS, Ljubljana, 2004, 302 str., 4900 SIT.

Recenzija

Plutarhovi *Vzporedni življenjepisi* so eno večkrat izdanih in revidiranih del kakega antičnega avtorja v slovenskem prevodu. Zaradi posebnega položaja izdajanja antičnih prevodov na Slovenskem je tako skoraj nepomembno, da so različni prevajalci različno naslavljali in sestavljali oziroma razstavljali to monumentalno delo in da tudi pričujoča izdaja ni izjema (ki tokrat za razliko od ostalih izdaj zvesto sledi originalu). Pomembnejše je samo dejstvo, da je Plutarh v slovenskem kulturnem prostoru očitno užival in še vedno uživa določeno naklonjenost.¹ Ta je skoraj presenetljiva, saj ga Slovenci dolgo nismo poznali kljub njegovi veliki priljubljenosti v antiki, ki se je v zahodni Evropi razmahnila zlasti v renesansi in romantiki ter kasneje ponovno v 20. stol. Zanimarjiv ni niti nekoliko manj resen podatek, da najdemo na spletni strani Googleovega iskalnika pod geslom »Plutarh« v slovenščini 1080 zadetkov in če to primerjamo z gesli, kot so »Cicero« (3380), »Cezar« (4810), »Platon« (866), »Aristotel« (809), lahko vidimo, da je Plutarh zagotovo še vedno aktualen, čeprav se iztrgan iz konteksta najde v vseh mogočih in nemogočih povezavah.

Slovenci smo v stik s Plutarhom prišli komaj v začetku prejšnjega stoletja, ko

so v okviru gimnazijskega pouka latinščine in grščine dijaki njegove odlomke prebirali v vadnicah in čitankah bodisi v nemščini (in kmalu tudi v slovenščini) bodisi v grškem izvirniku. A na pravi prevod, ki je tega nadvse priljubljenega antičnega pisca približal širšemu krogu bralcev, je bilo potrebno počakati do sredine 20. stol. Oglejmo si na hitro kronologijo izdaj Plutarhovitih življenjepisov na Slovenskem: prva velika izdaja je bil izbor v prevodu Antona Sovreta z naslovom *Življenje velikih Rimljanov*, ki je izšel leta 1950 in je obsegal 9 življenjepisov: *Katon starejši, Tiberij Grakh, Gaj Grakh, Marij, Sula, Pompej, Cezar, Ciceron* in *Brut*. Izbor je poleg opomb vseboval tudi obsežno zgodovinsko predstavitev in je bil v nespremenjeni obliki ponatisnjen leta 1981. Leta 1956 je isti prevod izšel v skrženi obliki kot 9. zvezek v zbirki *Kondor*, ponatis in nekoliko prirejen prevod pa je pripravil Kajetan Gantar leta 2000. Leta 1959 je Anton Sovrè izdal tudi *Življenje velikih Grkov*, kamor je vključil naslednjih 10 življenjepisov: *Solon, Temistokles, Kimon, Perikles, Alkibiad, Pelopidas, Fokion, Pir, Agis* in *Kleomen*. Tudi ta prevod je bil leta 1983 ponatisnjen v nespremenjeni obliki, leta 2003 pa je v zbirki *Kondor* izšla prirejena in dopolnjena različica prevoda, ki jo je prav tako uredil Kajetan Gantar. Ne smemo pozabiti tudi na izdajo prevoda življenjepisa *Aleksandra Velikega*, ki ga je leta 1973 pri založbi *Obzorja* izdal Marijan Tavčar kot 16. zvezek v zbirki *Iz antičnega sveta*. Pričujoča izdaja je pravzaprav

¹ Pred kratkim so v knjigi z naslovom *Plutarhove ženske (Dialog z antiko)*, ur. Maja Sunčič, ISH, 2004) izšli skupaj z interpretativnimi študijami in esaji trije doslej neprevedeni Plutarhovi spisi, ki sodijo v področje njegovih moralno-filozofskih razprav: *Nasveti ženinu in nevesti, Tolažba za ženo, Ženska junaška dejanja*.

prelomna v več pogledih. Na eni strani prekinja s tradicijo Slovincem bolj znanega Sovretovega izbora iz življenjepisov, ki se razlikujejo že po naslovu (*Življenje velikih ...*), predvsem pa so urejeni kot samostojni opisi posameznih oseb in ne dajejo slutiti Plutarhovega osnovnega kompozicijskega principa: življenje znamenitih posameznikov je avtor zasnoval kot zbirko parov, po enega Grka in enega Rimljana, ki ju pogosto zaključuje kratka razmišljujoča primerjava (*synkrisis*). Zamisel izhaja iz antične retorične tradicije, ko se je govornišvo iz aktivne politične in družbene vloge umaknilo v retorske šole. Tam so se mladeniči pripravljali na govorniški in odvetniški poklic tako, da so se s pomočjo namišljenih primerov urili v sestavljanju in deklamiranju besedil. Naučili so se umetelno zgrajenega in splošno priznanega načina pripovedovanja, razširjanja, opisovanja, hvaljenja, kritiziranja, primerjanja, dokazovanja in zavračanja. Te veščine so lahko kombinirali na različne načine in tako sestavili govor. Ena od vaj, ki se grško imenujejo *προγυμνάσματα* (*progymnasmata* – progimnazmi), je bila tudi *σύγκρισις* (*synkrisis*) ali »primerjava«, kjer so učenci s pomočjo vzporedne primerjave hvalili ali grajali dve osebi (dogodka, stvari). Taka primerjava je imela stalno zgradbo, ki je vsebovala najprej kratek uvod, nato je sledil izvor posameznika, njegova vzgoja, osrednji del pa je predstavljal opis dejanj, ki so nastala kot posledica njegovih odličnosti/slabosti duha (npr. pogum, strahopetnost), izjemnosti/slabosti telesa (npr. hitrost, počasnost, lepota, povprečnost) in dobrega/slabega načina življenja (zloraba visokega položaja, moč, bogastvo, prijatelji). Primerjava se je končala z zaključkom,

ki je vseboval ali molitev ali spodbudo poslušalcem, naj posnemajo (ali ne) eno od oseb. Podobno kontrastiranje oziroma razpostavljanje znamenitih osebnosti v pare pa najdemo tudi v zgodovinoepisni tradiciji, kjer služi kot didaktični element, kot sredstvo, ki z izrisovanjem moralnih in nравstvenih lastnosti posameznikov iz preteklosti bralca sili v razmislek o lastnih dejanjih. Plutarh je ta koncept prenesel v biografijo in ob Homerjevi primerjavi Hektorja in Ahila veljajo njegove primerjave za najznamenitejše.

Nova izdaja *Vzporednih življenjepisov* sledi izvirniku tako v naslovu dela (gr. *Bioi parálleloi*, lat. *Vitae parallelae*) kot tudi v sami zgradbi. Zasnovana je na vzporednih orisih znamenitih Grkov in Rimljanov, od katerih so v prvi knjigi predstavljeni prvi trije pari, ostalih 18 parov pa bo izšlo še v šestih knjigah v okviru pred kratkim ustanovljene zbirke *Muzajon*. O njej nekoliko kasneje, za zdaj se posvetimo prvi knjigi. V šestih življenjepisih in treh zaključnih primerjavah Plutarh kot biograf sledi ustaljeni shemi, opisu posameznikovega izvora, vzgoje, izobrazbe in dogodkov, ki so se odvili za časa njegovega življenja, obenem pa skuša kar najbolj natančno prikazati junakov moralni značaj tako, da čimbolj nazorno naslika njegove odlike - *virtutes* in napake - *vitia*. V antiki so namreč kot sestavni del značaja pojmovali tudi etični element, ki so ga razumeli v smislu dobrega/slabega, kreposti/slabosti oziroma ali se je posameznik moralnim normam prilagajal ali jih je zavračal, vse to pa so odkrivala njegova dejanja. To pomeni, da je bil sam koncept značaja manj usmerjen k zasebnemu, notranjemu svetu posameznika in se je bolj osredotočal na dejanja in na njihovo vrednotenje.

Tudi Plutarhu značaj ne pomeni toliko, kakšne značajske lastnosti je nekdo dejansko imel, ampak ga bolj zanima prepoznavanje dobrih in slabih dejanj posameznika. Takšno pragmatično pojmovanje individualnosti in značaja je značilno za antične pisce, a kljub vsemu Plutarh ne zapade v globoko moraliziranje in njegovi portreti ohranjajo psihološke elemente. Nekateri sodobni preučevalci Plutarha celo menijo, da so *Vzporedni življenjepisi* napisani kot odprt in prožen »nравstveni program«, kjer ne gre za polne biografije, ampak za etične razprave skozi pripoved življenjskih zgodb². A Plutarha v prvi vrsti zanimajo veliki posamezniki, tvorci grške in rimske zgodovine, ki so s svojimi dejanji zaznamovali dogajanje v preteklosti. Avtor jih osvetljuje skozi njihovo osebnost, naravo, izobrazbo in nagnjenja, te lastnosti pa predstavlja povsem enakovredno s sočasnimi dogodki zato, da bi v njih sodobniki imeli ogledalo vrlin. V resnici avtor portretu posameznikovega značaja podredi prav vse, tudi zgodovinske dogodke in geografske podatke. Zato so delu pogosto odrekli zgodovinsko vrednost, saj Plutarh za ceno čim bolj plastičnega prikaza nekega značaja pogosto navaja prirejena (vojaška) poročila, neverjetne prikaze dogajanja, kronološke, geografske in etnološke nedoslednosti. Čeprav njegov pristop ni bil znanstvenokritičen, ponujajo življenjepisi zgoščen pregled zgodovine antičnega sveta, vodilnih posameznikov iz vrst Grkov in Rimljanov, dveh velikih kultur, ki ju je avtor poskusil zblížati in izenačiti. Ker piše v času splošne rimske politične prevlade, so življenjepisi

tudi dokument o vlogi Grčije in njene kulture v rimskem cesarstvu, sam pa je v tem smislu grški učenjak, postavljen v rimski kontekst.

Življenjepisi *Tezej-Romul*, *Likurg-Numa*, *Solon-Publikola* predstavljajo postopen prehod iz mitološkega v zgodovinsko obdobje in bralca tako rekoč pripeljejo na sam začetek antične zgodovine. Življenjepisi dveh mitičnih kraljev, Tezeja in Romula, spartanskega zakonodajalca Likurga in pobožnega Romulovega naslednika Nume ter znamenitega atenskega državnika Solona in enega prvih konzulov v rimski državi, Publikole, ponujajo preplet mitologije in zgodovine, slikovite digresije v obliki anekdot, zgodbic, prisodob in citatov iz drugih avtorjev. Takšno delo predvideva kar najširši krog bralcev, kjer lahko vsak najde tisto področje, ki ga najbolj zanima: bodisi želi poglobiti znanje antične zgodovine bodisi ga privlači zvrst biografije kot take ali pa preprosto uživa v razgibani pripovedi in polnokrvnem jeziku. Plutarhovi *Vzporedni življenjepisi* so nesporno literatura in kot tako jo lahko povsem legitimno tudi uživamo. A na tem mestu moramo poudariti še neko drugo vrednost Plutarha in pričujoče izdaje.

Dolgo bi naštevati, če bi hoteli pokazati vse, kar je pri enem najbolj branih antičnih avtorjev mogoče uporabiti v didaktične namene. Plutarh je za vzgojo in izobraževanje tako rekoč idealen antični avtor (velik del svoje popularnosti dolguje šolstvu) in je v zahodno evropskem šolstvu že v preteklosti predstavljal enega glavnih zgodovinskih, predvsem pa moralnih in etičnih virov. Že sama zunanja in notranja zgradba dela s svojo skoraj

² cf. Duff, Tim, *Plutarch's Lives: Exploring Virtue and Vice*, Oxford University Press, 2000.

mehanično delitvijo omogočata na eni strani kontrastivno in komparativno analizo in tudi sistematično iskanje najrazličnejših podatkov, na drugi strani pa je bralec neprestano soočen s stališčem o nedeljivi povezanosti grške in rimske kulture, ki šele skupaj ustvarjata enkratnost fenomena antika. Ta praktični in vzgojni moment *Vzporednih življenjepisov* sta ključna za šolsko rabo in ju je še danes mogoče prenašati v kateri koli kontekst vzgoje in izobraževanja, odvisno od teme oziroma izhodišča, ki ju v delu osvetlimo: moralno-etični opisi pri filozofiji in etiki, posamezni zgodovinski dogodki in problem grške kulture v okviru rimske politične prevlade pri zgodovini, biografija kot literarna zvrst in citati iz literarnih del pri slovenščini, grške in rimske starožitnosti in življenje posameznih Rimljanov in Grkov pri latinščini. To je le nekaj možnosti, a prava in neprecenljiva vrednost Plutarhových *Vzporednih življenjepisov* za vzgojo in izobraževanje je v skoraj neskončno različnih možnostih uporabe, saj ob zvrsti biografije, moralno-etičnem pristopu in zgodovinskih dogodkih v delu skoraj ni teme, ki se je avtor ne bi vsaj dotaknil.

Prevajanja prvih treh parov v *Vzporednih življenjepisih* sta se tokrat lotila dva, med mlajšo generacijo klasičnih filologov že uveljavljena prevajalca, **David Movrin** in **Matej Hriberšek**, ki je tudi avtor spremne besede, opomb in komentarjev. Če za Plutarha velja, da njegovo pripoved gradijo dolge periode, hipotaksa ter številne participialne in infinitivne konstrukcije, jezik pa je izjemno bogat z metaforami in pomenskimi odtenki, sta prevajalca opravila več kot odlično delo. Ne le, da v posameznih delih ne najdemo slogovnih posebnosti posameznega

prevajalca, sam prevod je karseda natančen in skuša ohranjati pripovedni in strukturni ritem izvornika. Na drugi strani pa je povsem v duhu sodobnega časa, jezikovno svež in brez pridiha starinskosti ter se uspešno ogiba tako preveliki jezikovni zgoščenosti kot tudi predolgemu nizanju stavčnih period, dvema pastema, kamor se lahko ujame prevajalec antičnih proznih del.

Izdajo odlikuje tudi obširna spremna beseda, ki bralca dovolj natančno seznanja z avtorjem, njegovim opusom in s samim delom. Kljub temu, da gre za poljudno izdajo, pa v spremni besedi v okviru prikaza popularnosti Plutarhových del bralec nekoliko pogrša podatek o sodobnem preučevanju avtorja in morda naslov kake sodobne monografije ali članka; a zgolj kot napotilo bralcu, kam pogledati, če bi hotel več izvedeti o Plutarhu. Zelo bogati in izčrpnosti so tudi komentarji in opombe, ki so kot priročno orodje navedeni neposredno pod besedilom in ne na koncu knjige, kot je navada v nekaterih delih. Bralec se lahko takoj odloči, ali bo preprosto užival v zgodbi in opombo preskočil ali pa se bo *Vzporednih življenjepisov* lotil bolj »kritično« in se poglobil v koristne in zanimive reference.

Posebno obravnavo zaslužita slovarčka na koncu. Prvi je slovarček vseh osebnih imen, ki se pojavljajo v besedilih. Ker v slovenskem prostoru še vedno ni popolnega soglasja o tem, kako pravilno slovenimo antična imena, je navajanje vseh različic izgovarjanja, ter posebej naglašanih rodilniških in množinskih oblik več kot dobrodošlo. Drugi slovarček zajema stvarne izraze, ki so danes bolj ali manj uveljavljene prevzete besede in izvirajo tako rekoč iz vseh sfer antičnega sveta

(nazivi za uradniške, vojaške in politične funkcije, izrazi iz posameznih družbenih skupin, imena filozofskih šol, praznikov, mesecev, denarnih enot itd). Ker je knjiga namenjena širšemu krogu bralcev, bi nepoznavalcem antike koristila tudi bodisi kratka pojasnila posameznih izrazov v slovarčku ali omemba strani oziroma opombe, kjer se že pojasnjeni izrazi pojavljajo v samem delu.

Glede na to, da predstavljajo *Vzporedni življenjepisi* prvo knjigo iz nove zbirke *Muzajon*, moramo na kratko omeniti tudi slednjo. Ustanovila jo je DZS (glavni urednik Iztok Ilich in glavni strokovni sodelavec pri projektu Matej Hriberšek) in kot pove že njeno ime, bo namenjena antiki. Vsebovala bo osvežene prevode že znanih del kot tudi povsem nove prevode iz antične književnosti, kar je po mariborski zbirki *Iz antičnega sveta* zagotovo zelo velika pridobitev. Vsi izdani prevodi bodo imeli enako zasnovo kot pričujoča izdaja, to je, kratke uvodne razprave, bogat komentar in opombe ter slovarček imen in izrazov na koncu. Kot lahko preberemo na platnicah, je glavni namen zbirke »omogočiti kar najširšemu bralstvu vpogled v pisne zaklade grške in rimske kulturne dediščine, temelja današnje zahodne civilizacije, mu približati duha njenih glavnih posrednikov, grškega in latinskega jezika, ter spodbuditi zanimanje za spoznavanje bogastev antičnega sveta«. In če so pisni viri v veliki meri še vedno naš najboljši vir za poznavanje antike, smo Slovenci z novo zbirko, posvečeno le antičnim delom, dobili novo veliko okno v skrivnostni svet Grkov in Rimljanov. Zanj se nam zdi, da ga poznamo, razumemo,

obenem pa smo, ko pogledamo vanj nekoliko globlje, vsakič znova presenečeni nad tem, kako zelo se antika razlikuje od sodobnega sveta. In takšno »čudenje« je tudi glavni smisel prebiranja in preučevanja antičnih tekstov: ob rekonstrukciji starodavnega načina življenja in miselnega sveta pomeni namreč tudi razviti sposobnost prepoznavanja lastnih kulturnih predpostavk in pridobiti občutljivost za to, kako razmišljamo, čustvujemo, čutimo in verujemo.

V zadnjem času se zdi, da je slovenski prostor nekoliko bolj naklonjen izdajanju prevodov iz antične književnosti, s čimer so bralci, ki ne znajo latinsko in grško (in ti so v veliki večini), končno dobili možnost spoznavati duha antike v njeni najizvirnejši in najbolj verodostojni obliki. Lepo število novih prevodov in zanimanje za to obdobje pa je med drugim povezano tudi s širšimi družbenimi spremembami, ki se kažejo kot duhovna in intelektualna kriza ob prevladi globalne potrošniške ideologije. Oživljanje antike in antičnih moralnih vrednot se tako pojavlja kot eno od številnih duhovnih in intelektualnih gibanj za preseganje moralno in duhovno praznih sodobnih družbenih vzorcev. Zato lahko rečemo, da so Plutarhovi *Vzporedni življenjepisi* s svojim »moralno-etičnim programom« še kako aktualni, saj pomenijo še eno pomembno pridobitev iz antičnega sveta v času, ko zaradi krize vrednot antika predstavlja neke vrste antipod potrošniški in sintetični miselnosti in ko jo vsak na svoj način odkrivata tako popularna kultura kot tudi izobraževalni sistem.